

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לעילוי נשמת מו"ח הרה"ג המקובל הרב אליהו עטייה זצ"ל

ספר שופטים

פרק יא

מעשה בת יפתח

ראשי פרקים:

שמחת הניצחון התחלפה בכאב מר ◊ נדר בשעת צרה ◊ ארבעה הם שנדרו ◊ יפתח קבע כי לנדרו אין הפרה ◊ כוונתו של יפתח בנדרו ◊ איזה תוקף הלכתי יש לנדרו של יפתח? ◊ הרמב"ן דוחה את הסברו של האבן עזרא ◊ מפני שלא היה בן תורה איבד את בתו ◊ בין דין לדין אבדה הנערה ◊ טענותיה של בת יפתח לא התקבלו ◊ המלחמה בבני אפרים ◊ אוי לה לגבורה שמקברת את בעליה

נדר בשעת צרה

יפתח איננו ראשון הנודרים, הנודר הראשון בתורה הוא יעקב אבינו. בדרכו לחרן, לבית לבן הארמי, לאחר שחלם על מלאכי אלקים עולים ויורדים בסולם, נדר יעקב: "אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש: ושבתני בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלקים: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלקים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך"⁵.

במעשה נדרו לימד יעקב לדורות, שיהיו ישראל נודרים בעת צרתם לקבל על עצמם לעשות מעשים טובים, ובזכות הקבלה הטובה ינצלו מן הצרה.⁶

בקהלת נאמר: "טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם"⁷, ולהלכה נפסק שמוטב לאדם שלא ידור גם כשבדעתו לקיים נדרו, מחמת החשש שלבסוף יאלץ לעבור על נדרו. אבל בעת צרה מותר לנדרו.⁸

כשאדם נודר בעת צרה, הוא מגלה את אהבת ה' שבלבו ואת אמונתו בהשגחת ה' על ברואיו.

ארבעה הם שנדרו

מלבד יעקב ויפתח מוצאים אנו נדרים נוספים 'בעת צרה', כמבואר במדרש⁹:

"וידר יעקב נדר" - ארבעה הם שנדרו: שנים נדרו והפסידו ושנים נדרו ונשתכרו. ישראל נדרו ונשתכרו, חנה נדרה ונשתכרה, יפתח נדר והפסיד, יעקב נדר והפסיד".

שמחת הניצחון התחלפה בכאב מר

מלך בני עמון לא קיבל את טענותיו של יפתח ובחר במלחמה. יפתח אסף את אנשיו ויצא לקראתו בגבורה, "ותהי על יפתח רוח ה' ויעבר את הגלעד ואת מנשה ויעבר את מצפה גלעד וממצפה גלעד עבר בני עמון"¹.

בדרכו אל החזית נדר יפתח נדר לה: "אם נתון תתן את בני עמון בגדי: והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה לה' והעליתוהו עולה"². בפשטות התכוון, שגם אם יצא שור גדול ומשובח מחצר ביתו, יעלהו לעולה, אך בפועל, לאחר שחזר מן המלחמה עטור ניצחון, לא בקר וצאן יצאו לקבל את פניו, אלא בתו היחידה, "ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלות ורק היא יחידה אין לו ממנו בן או בת"³.

שמחת הניצחון התחלפה באחת בכאב מר, "ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתי ואת היית בעכרי ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב"⁴. יפתח הרגיש מחויב למוצא פיו, ונחלקו המפרשים אם הקריב את בתו היחידה כקרבן, כפשוטו, כדי לשלם את נדרו, או שמנעה מלהקים בית ולהינשא והשאירה בתולה עד יום מותה, וזוה הקדישה לפני ה' ושילם נדרו.

בתו של יפתח קיבלה על עצמה את הדין, אך ביקשה ארכה של חודשיים שבהם תוכל לרדת אל ההרים יחד עם חברותיה ולבכות על מר גורלה, על כך שנגזר עליה למות קודם שנישאה, ללא המשכיות, בלי להשאיר אחריה זכר ושארית.

במשך דורות נהגו בנות ישראל ללכת להרים ארבעה ימים בשנה לקונן על גורלה הכואב של בת יפתח.

⁵ בראשית כח, כ-כב.

⁶ ראה בראשית רבה ע, א.

⁷ קהלת ה, ד.

⁸ ראה שולחן ערוך יו"ד סימן רג, ה.

⁹ בראשית רבה ע, ג.

¹ שופטים יא, כט.

² שופטים יא, ל-לא.

³ שופטים יא, לד.

⁴ שופטים יא, לה.

כלומר, מתוך שהמלך או הסנהדרין במעמד ישראל יכולים להחרים ולהרוג את מי שעבר על החרם - טעה יפתח בחשבו שהחרם חל גם לענין זה, שאפשר יהיה להעלות עולה אדם מישראל.

הרמב"ן דוחה את הסברו של האבן עזרא

בהמשך דבריו דוחה הרמב"ן את הסברו של האבן עזרא, שיפתח לא העלה את בתו לעולה אלא הפרישה שלא תינשא לאיש, וזו לשונו:

"ואלה דברי רוח, כי אם נדר שיהיה לה' - איננו שיהיה פרוש, אבל יהיה כמו שמואל, שאמרה אמו: 'ונתתיו לה' (שמואל א' א, יא), והיה משרת בבית ה', לא פרוש.

וכפי משפטי התורה אין ביד האדם שידור ביוצאי פתח ביתו שיהיו פרושים, כאשר אין בידו להעלותם עולה.

ואם הדבר כן, היתה בתו, הבוכה על בתוליה ורעותיה עמה (שופטים יא, לח), כזונות לקלס אתנן (על פי יחזקאל טז, לא), וחס וחלילה שיהיה חק בישראל לתנות לבת יפתח ארבעת ימים בשנה מפני שלא נשאת לבעל והיתה עובדת את ה' בטהרה. אבל הדבר כפשוטו, וטעותו היה ממה שאמרת."

שלוש שאלות מקשה הרמב"ן על דברי האבן עזרא:

א. אם יפתח לא התכוון להעלות את בתו לעולה, אלא שתהיה מוקדשת לעבודת ה' כמו שמואל, בתו לא היתה צריכה להיות פרושה ולא להינשא לאיש, אלא יכלה להינשא ולעבוד את ה', כמו שמואל, שהיה קודש לה', ואף על פי כן נשא אשה והוליד ילדים.

ב. אין ביד האדם להדיר את בנו או את בתו שיהיו פרושים, כפי שאין בידו להעלותם לעולה.

ג. אם בת יפתח עבדה את ה' בטהרה ולא נישאה לאיש, ועל כך היה הצער הגדול - נראה הדבר כאילו ח"ו היא מצטערת על כך שלא ניתן לה בעל למלא תאוותה, ולא יתכן שעל כך הצטער היא ורעותיה ארבעה ימים בשנה.

על כורחננו, אומר הרמב"ן, לא רק הפרישה שלא תינשא לאיש, אלא העלה אותה לעולה בגיל צעיר, ועל כך היה הצער.

כך או כך, בוודאי מדובר במקרה כואב ומצער - בת ישראל קדושה, שהיתה יכולה להקים בית נאמן בישראל ולזכות לראות דור ישרים מבורך, שילמה מחיר כבד מנשוא על טעותו של אביה שלא היה זהיר בלשונו.

מפני שלא היה בן תורה איבד את בתו

חז"ל¹⁶ אומרים:

"אם יהיה אדם צדיק, ואף על פי שהוא צדיק, ואינו עוסק בתורה - אין בידו כלום, אלא 'פרי צדיק עץ חיים' זו תורה, שמתוך שהוא בן תורה הוא למד האיך לוקח נפשות, שנאמר: 'ולוקח נפשות חכם', שאם ידור לערוך נפשות - הוא למד מן התורה היאך עושה, ואם אין בידו תורה - אין בידו כלום. כן את מוצא ביפתח הגלעדי, מפני שלא היה בן תורה איבד את בתו."

ברשימה זו נמנה יפתח עם יעקב כמי שנדרו והפסידו - יעקב הפסיד שמתה אשתו רחל¹⁰, ויפתח הפסיד את בתו, ולעומתם - חנה נדרה ונשתכרה בלידת שמואל, וישראל נדרו ונשתכרו בנתינת הכנעני בדיהם.

אמנם יפתח נהג בחוסר זהירות כאשר ניסח את נדרו באופן שאפשר את התוצאה המרה של יציאת בתו לקראתו, אך למעשה אין פסול בעצם החלטתו לנדור נדר לה' בעת צרה, אדרבא, הוא המשיך בכך את דרכו של יעקב אבינו.

יפתח קבע כי לנדרו אין הפרה

יפתח קבע נחרצות כי לנדרו אין הפרה, "וְאִנְכִי פְצִיתִי פִּי אֶל ה' וְלֹא אוּכַל לְשׁוּב", על אף שבאופן פשוט, מדיני נדרים הידועים לנו מפרשת מטות שבחומש במדבר, עולה שנדרים של אשה או של בת ניתנים להפרה, ולמעשה יש אפשרות שחכם יתיר כמעט כל נדר בתנאים מסוימים.

כוונתו של יפתח בנדרו

המפרשים דנים מה היתה כוונתו של יפתח בנדרו. לפי רש"י, יפתח העלה את בתו לעולה, ומקורו בדברי חז"ל במסכת תענית¹¹, ומנגד הרד"ק¹² מזכיר את פירושו של האבן עזרא, לפיו כוונתו של יפתח היתה, שהיוצא ראשון לקראתו יהיה עולה על המזבח אם ראוי לכך, ואם לא, יהיה קודש לה'. ובהמשך דבריו מסביר הרד"ק, שכך עולה גם מן הפסוקים, כי מפורש שלא המית את בתו, אלא עשאה פרושה ומנע ממנה בעל ובכך קיים את נדרו. והאברבנאל¹³ מוסיף, שמלבד פרישותה מאיש היתה פרושה מכל אדם.

איזה תוקף הלכתי יש לנדרו של יפתח?

שאלה: איזה תוקף הלכתי יש לנדרו של יפתח, וכי יכול אדם לנדור נדר שיחול על זולתו? אם היתה יוצאת בהמה, בוודאי היה מחויב להעלותה קרבן, אך משיצאה בתו, איזו הווה אמינא יש שיתחייב כלפיה בחיוב כלשהו?

תשובה: נכון, מבחינה הלכתית, בפשטות אין שום תוקף לנדרו של יפתח¹⁴, אך יפתח, מתוך שהיה ריק מתורה, טעה וחשב שכמהניג ישראל, יש לדבריו תוקף שמחייב אף כלפי זולתו, וכדברי הרמב"ן בפרשת בחקתי¹⁵:

"וזה היה טעותו של יפתח בבתו, כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חל וקיים להמית אנשים, או העובר על חרמו חייב מיתה, כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח - יחול הנדר.

ולא ידע כי חרם המלך והסנהדרין חל על המורדים לכלותם, או על העובר גזירתם ותקנתם, אבל לחול הנדר לעשות עולה מְדַבֵּר שאין ראוי לה' - חס וחלילה. ולכך אמר בכראשית רבה (ס, ג) שאפילו הקדש דמים לא היה חייב, ונענש בדמה".

¹⁰ ראה ילק"ש שופטים רמז no.

¹¹ תענית ד ע"א.

¹² רד"ק שופטים יא, לא ורלב"ג ומלבי"ם שם.

¹³ אברבנאל שופטים יא, לח.

¹⁴ ראה בראשית רבה ס, ג.

¹⁵ רמב"ן ויקרא כז, כט.

¹⁶ מדרש תנחומא בחקותי ה.

טענותיה של בת יפתח לא התקבלו - לא הציווי שבתורה ולא נדרי יעקב וחנה. עם כל הצער והכאב שיש ליפתח על מר גורלה של בתו באשמתו, יפתח שבויו בנדרו ואיננו פנוי לשמוע מה דרכה של תורה. הוא נדר נדר לקב"ה, וכעת עליו לשלמו, ולו במחיר חיי בתו.

זה סופה של הנהגה שאיננה מושתתת על אדני התורה. מנהיג יכול לגלות אומץ לב, להרשים את כולם ביכולות הנהגתו ולהביא ניצחונות בשדה המערכה, אך אם הוא רחוק מתורה, יש בכך סכנה גדולה, גם אם שם ה' שגור על פיו.

מנהיגות שאיננה מנהיגות של תורה, אין בכוחה להביא ברכה שלמה.

המלחמה בבני אפרים

בתחילת הפרק הבא מסופר כי לאחר נצחונו של יפתח במלחמה עם בני עמון יצאו בני אפרים אל הגלעד מנחלתם שממערב לירדן, זעמו על יפתח שלא שיתף אותם במלחמה, ואף איימו לשרוף את ביתו כנקמה. וכך נאמר:

"וַיִּצְעַק אִישׁ אֶפְרַיִם, וַיַּעֲבֹר צְפוֹנָה; וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח מְדוּעַ עֲבַרְתָּ לְהִלָּחֵם בְּבְנֵי עַמּוֹן, וְלָנוּ לֹא קָרָאתָ לְלָכֶת עִמָּךְ - בְּיַתְדְךָ נִשְׂרַף עֲלֵיךְ בְּאֵשׁ¹⁷."

יפתח הוכיח אותם קשות על כך שלא די שלא הגישו לו עזרה כאשר היה זקוק לה, אלא שעתה הם מתלוננים ואף מאיימים להורגו, ומיד אסף את אנשיו, נלחם בבני אפרים והרג בהם ארבעים ושניים אלף איש ביום אחד - מספר מזעזע ובלתי נתפס.

אוי לה לגבורה שמקברת את בעליה

על מה ולמה באה מלחמת אחים זו שהפילה חללים כה רבים מישראל?

על שאלה זו משיבים חז"ל ב"תנא דבי אליהו"¹⁸:

"אותן ארבעים ושנים אלף שנהרגו בימי יפתח הגלעדי, מפני מה נהרגו?"

יפתח הגלעדי נדר שלא כהוגן, ופינחס בן אלעזר עומד, היה לו לפינחס שילך אצל יפתח להתיר את נדרו, היה לו ליפתח לילך אצל פינחס ויתיר לו את נדרו, ולא הלך, זה אומר אני כהן גדול בן כהן גדול בן בנו של אהרן הכהן אלך אצל עם הארץ, וזה אומר אני ראש לכל ישראל אלך אצל זה, זה נוהג גדולה לעצמו וזה נוהג גדולה לעצמו.

אוי לה לגדולה שמקברת את בעליה, אוי לה לגדולה שאינה גורמת טובה בעולם."

כלומר, אדם שאיננו לומד תורה עלול על ידי כך להגיע למעשים תמוהים שאינם מתיישבים עם רצון ה' ולחשוב שזהו רצון ה'.

בין דין לדין אבדה הנערה

בהמשך דברי חז"ל שם מבואר, שמלבד העובדה שיפתח "לא היה בן תורה", מה שגרם לו לקיים את נדרו ולא להתירו, זו מידת היהירות שהיתה בליבו, כנראה בעקבות נצחונו במלחמה, וזו לשונם:

"ולא היה שם פינחס שיתיר לו את נדרו? אלא פינחס אמר: הוא צריך לי, ואני אלך אצלו? ויפתח אמר: אני ראש קציני ישראל ואני אלך אצל פינחס? בין דין לדין אבדה הנערה ההיא. ומשל בפי הבריות: 'בין חייתא למחבלתא אזל ברא דעלובתא' - בין המיילדת והיולדת שאינן בקיאות נאבד בן האומללה]."

בהמשך שם מבואר, ששניהם - יפתח ופינחס - נענשו על התנהגותם זו - יפתח נענש בכך שבמותו עצמותיו התפזרו ונקברו במקומות שונים, ופינחס נענש בכך שנסתלק ממנו רוח הקודש.

יפתח מבטא רגש חיובי של הודאה לקב"ה, אך גם כשאומרים תודה צריך להיות נאמנים לדרכה של תורה. רגש ההתנדבות שהתעורר בליבו של יפתח בצאתו למלחמה מול בני עמון קיבל ביטוי של קודש בבקשו להקריב לפני ה' את הדבר שיצא ראשון מביתו, אך נכשל בלשונו כאשר איפשר מציאות עגומה זו של הקדשת בתו לקרבן, והוסיף חטא על פשע כאשר במקום להתיר את נדרו היה עסוק בחשבונות קטנוניים של כבוד וגדולה - "הוא צריך לי, ואני אלך אצלו?". יפתח היה מנהיג מוכשר ואמיץ לב וזכה להושיע את ישראל מיד בני עמון, אך חסר היה בתורה ובמידות טובות ושיילם על כך מחיר יקר.

טענותיה של בת יפתח לא התקבלו

בהמשך דברי המדרש מובא דו-שיח נוקב שהתנהל בין יפתח לבתו בנסותה לשנות את רע הגזירה, וזו לשון המדרש:

"כיון שביקש לקרבה היתה בוכה לפניו. אמרה לו בתו: אבי, יצאתי לקראתך בשמחה ואתה שוחט אותי?! שמא כתב הקב"ה בתורה שיהו ישראל מקריבין לפני הקב"ה נפשות אדם? אין כתיב בתורה 'אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה? מן הבהמה ולא מן בני אדם!"

אמר לה: בתי, נדרתי 'והיה היוצא אשר יצא והעליתיהו עולה', שמא כל הנודר יכול הוא שלא לשלם נדרו?

אמרה לו: והרי יעקב אבינו שנדר 'כל אשר תתן לי' וגו' ונתן לו הקב"ה שנים עשר בניס, שמא הקריב להקב"ה אחד מהם? ולא עוד אלא חנה שאמרה 'ותדר נדר ותאמר ה' צבאות אם ראה תראה' וגו', שמא הקריבה את בנה לפני הקב"ה?! כל הדברים האלה אמרה לו ולא שמע לה."

¹⁷ שופטים יב, א.

¹⁸ תנא דבי אליהו רבה פרשה יב.